

איך ניצול יוסף?

[שיחה לפרשת וישב – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" - שיחה 1. הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"מטרונא [אשה חשובה] שאלה את ר' יוסי, אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה והיה עומד בכל חומאו, והיה עושה דבר זה (=לברוח מעבירה)? הוציא לפניו ספר בראשית והתחיל קורא לפניו מעשה ראובן ובלהה, מעשה יהודה ותמר. אמר לה: מה אם אלו שהם גדולים (=בגיל, ובלי סיבה-להתנצלות) וברשות אביהם (=ואין להם סיבה-מסגרת של בדידות והתרחקות-בנכר, המביאה להתמוטטות המוסר) לא כיסה עליהם הכתוב, זה (=יוסף) שהוא קטן וברשות עצמו, על אחת כמה וכמה". (שהתורה היתה יכולה לחפות על כשלונו, אילו נכשל. ובכל זאת התורה מעידה אמת שעמד בטהרתו!) (מדרש ב"ר פ"ז, ו)

חז"ל הקדושים שידעו היטב כי 'כל הגדול מחברו, יצרו גדול הימנו' (סוכה נב.) הם הם המוסרים (שם): "צדיקים, בוכים ואומרים – היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה? ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר: "כח אמר ה' צבאות, כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם, גם בעיני יפלא" (זכריה ח, ו).

שאלת המטרונא מובנת. היאך באמת ניצול יוסף? והרי –

- 'בגדים שלבשה (אשת פוטיפר) שחרית, לא לבשה ערבית" (כדי שפנה תשומת-לבו אליה),
- ואיימה עליו לעזור את עיניו ולהטיל בו מומים מכאיבים אם לא יישמע לה (יומא לה:).
- אמנם יוסף היה 'שח עינים' ומפנה מבטו לכוון הקרקע כל עת שדיבר איתה. אבל היא הכינה לו שרתוע (=שפוד) של ברזל סביב לגרונו בכדי שייפצע בו, כל אימת שירכין ראשו (תנחומא וישב, ח). משמעות הדברים היא שהיה מרכין ראשו ונפצע שוב ושוב!

חז"ל אומרים (יומא לה:), שפחור המחונן ביופי, יתקל בבעיה שהבנות מתגרות בו. ובכן אצל יוסף מצאנו, "פעם אחת נתקבצו המצריות ובאו לראות ביופיו של יוסף. מה עשתה אשת פוטיפר? לקחה אתרוגים ונתנה לכל אחת ואחת מהן, ונתנה סכין לכל אחת ואחת מהן. קראה ליוסף והעמידתו לפניו, כיון שהיו מסתכלות ביופיו של יוסף (=נזכר שהוא האיש היחיד שהתורה תגדיר אותו 'יפה תואר ויפה מראה' – בראשית לט, ו) הלו חותכות ידיהן (=כי לא יכלו לסלק את עיניהן מלהסתכל בו). אמרה להן: ומה אתן שעה אחת כך, אני שבכל שעה ושעה רואה אותו, על אחת כמה וכמה?" (תנחומא, וישב, ח).

אבל מצאנו ליוסף שהיה שומר קדושת עיניו באופן תמידי.

- [חוץ מן הניסיון של אשת פוטיפר שנמשך יום אחר יום, במשך שנה! (ע"פ סדר עולם) / ועוד אמרו "היה רואה בכל יום בנות מלכים, פעמים מקושטות, פעמים מבוסמות, פעמים ערומות (הערה: הכוונה לבגדים שיש בהם מחשופים, כמ"ש ביומא עז. על ישעיה הנביא "ערום", והכוונה בבגדים בלויים) - ולא רצה" (ילק"ש, וישב, רמז קמ"ה, ד"ה ויהי ה' את יוסף)].
- אמרו חז"ל "בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים, היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכים והיו משליכות עליו שירין (תרגום של צמידים בראשית כד, כב) קטלין (תכשיט על הצוואר שתיראה בעלת בשר וכאילו חונק אותה ולכן נקרא קטלא תרגום של הרג. משנה שבת ו, א) נזמים וטבעות, כדי שיתלה עיניו ויביט בהן. אעפ"כ לא היה מביט בהן" (בראשית רבה צח, יח).

- שמירה זו הוא שמר גם **בילדותו**, עד כדי כך שניסה להציל גם את עשיו הרשע מן הפקרות ראיית-עיניו בנשים לא-לו. כך מוסר רש"י בשם חז"ל על צאת משפחת יעקב מול עשיו - "ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו" (בראשית לג, ז) – "בכולן האימהות ניגשות לפני הבנים, אבל ברחל יוסף נגש לפניו. אמר: אמי יפת תואר, שמא יתלה בה עיניו אותו רשע. אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה. מכאן זכה יוסף לברכת 'עלי עין'". והדבר מפליא. הרי יוסף היה אז בסך הכל רק כבן 7 שנים, כי מיד בלידתו אמר יעקב ללבן "שלחני ואלכה" (ל, כה) ואח"כ עבד 6 שנים עבור משכורת הצאן. מהו אם כן גודל קומת גופו בכלל שיוכל להסתיר קומתה של אמו? אלא בכל זאת הוא מתח את גובה גופו ("ידאסי גופיה" – זחר א/קעה). בהשתדלות נמרצת כדי להציל את השני מן עון.
- (עוד מובא בזוהר (ג/ריג): שיוסף עשה את עצמו כאילו איננו מבין כל כך את השפה המצרית ולכן הוא לא מבין את הרמזים שלה, ורק כאשר פעם אחת שינה מן זהירותו והתחיל להתווכח אתה ("וימאן"), אז הגיעה חוצפתה לידי "ותתפשהו בבגדו").

נחזור לענייננו. כיצד ניצול יוסף? כל שכן, שאויבו הקשה ביותר (של יוסף, היינו יצר הרע) הכין לו מארב בליבו, באומרו לו שיש בכך **תועלת רוחנית**, כדברי רש"י (לט, א בשם ב"ר פ"ה) שהיא כיוונה לשם שמים כי ראתה באצטרולוגין שעתיד לצאת מן זיווגם איזה אדם גדול (ובאמת זה היה נכון רק כלפי נישואיו עם אסנת, אותה הבת שאימצה וגידלה). ובזה מוסבר לנו היטב דרשתם התמוהה של חז"ל על "ויבא הביתה לעשות מלאכתו" (סוטה לו:).

ובכן, כיצד ניצול? (לפניך 7 נקודות בהסבר העניין)

[1] מדת הכרת טובה הצילה את יוסף.

מדרש 'משנת רבי אליעזר' (סוף פרשה שביעית) מלמדנו: "לא נטרד אדם הראשון מגרעין אלא על כפיית הטובה... אף אבותינו במדבר לא כעס עליהם הקב"ה אלא על כפיית הטובה... וכשהיו אבותינו בארץ, לא היו רוב חטאותיהם אלא כפיית הטובה... האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו, הא למדת שכפיית הטובה הוקשה לכפירה בעיקר... " (ע"ע גר"א על משלי ל, / וכן ב"חובות הלבבות", שער הבחינה פ"ה ופתיחה לשער עבודת האלהים, שביסס כל עבודת ה' על מדה זו).

מצאנו שכאשר יוסף סירב להישמע להפצרת אדונתו הוא האריך בדיבורים: "וימאן... הן אדוני לא ידע אתי מה בבית, וכל אשר יש לו נתן בידי. איננו גדול בבית הזה ממני, ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו. ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת? וחטאתי לאלוהים!"

ויש לשאול, הרי די שיענה בקצרה "לא!" למה לו להאריך? ועוד, יש בכלל מאתים מנה. משום מה להאריך בהסבר הענין של בין אדם לחברו. יגיד גודל הפגם 'בין אדם למקום'!

אלא, שהוא רצה להסביר לה בהגיון, מה שגם גוי פשוט יוכל להבין; שאי אפשר לבגוד באימון שהאמן בו אדוני, אחרי טובות מרובות שהיטיב אתו. זה פשוט לכל בעל-יושר. אבל כאשר גם זה לא עזר, המשיך בטענה השניה (כפירוש משנת ר"א הנ"ל) שהרי עלול לקלוקל כפיית טובה זו אף להביא אותו לידי כפירה באלהים!

[2] בספר "פלא יועץ" (ערך: ציור) כותב שהמדמה מול עיניו את דמות אביו, זה יצילנו מאיסור עריות

בכח סגולה. כך יוסף ראה מולו דמות דיוקנו של יעקב אביו. (ילק"ש וישב רמז קמ"ו, ובירושלמי, הוריות ב/ה ושם מובאת דעה שראה את דמות אמו. כנראה גם זו היא סגולה המועילה)

[3] אין ספק כי יוסף קיים מדת "שויתי ה' לנגדי תמיד".

חז"ל מוסרים כי דוד המלך תמיד השכיל לפסוק לאמתת-ההלכה, כי "וה' עמו" (סנהדרין צג:) היינו שלא הסיח דעתו מן הנוכחות-העולמית-המוחלטת. גם ביוסף כתוב: "ויהי ה' את יוסף, ויהי איש מצליח. וירא אדוניו כי ה' אִתּוֹ", ומפרש בתנחומא (וישב, ח): "ראה שלא היה זו שמו של הקב"ה מפיו. היה נכנס (יוסף) לשמשו, והוא היה מלחש ואומר: 'רבו העולם, אתה הוא בטחוני, אתה הוא פטרוני. תתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי'. ופטיפר אומר לו: 'מה אתה מלחש, שמא כשפים אתה עושה לי?' והוא משיבו: 'אני מתפלל' עכ"ל.

הרמב"ם בתחילת הל' ברכות (ד/א) מלמדנו מטרת אמירת מאה ברכות ביום – "כדי לזכור את הבורא תמיד, וליראה ממנו". והדברים מתקשרים לביאור הרמב"ם במו"נ (ג,א) שאדם הנדבק בה' ואיננו מסיח מחשבותיו ממנו, יזכה להגנה ושמירה ולא יוכל לפגוע בו שום פגע רע. ההשגחה מצילה אותו: "כי בי חשק, ואפלטוהו. אשגבהו, כי ידע שמי!".

גם אסתר היתה בסכנה עצומה. כולם שונאים את ישראל אך בכל זאת מצאנו: "ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה", ומפרש האדמו"ר ר' צדוק (יפרי צדיק, א/עמ' 164, חנוכה, פסקא י"ד ד"ה וי"ב ברכות) כי הכירה שהכל בא מהשי"ת. ועי"ז לבשה לה מדת (ספירת) מלכות, המקבלת שפע ממרומים. "כל אדם שיש עליו חן, בידוע שהוא ירא שמים" (סוכה מט:). ולכן נאמר - "מוכיח אדם, אחרי", (=כלומר, לשם שמים) – חן ימצא, ממחליק לשון" (משלי כח,ב). כן אמרו חז"ל על ג' מתנות טובות, חכמה, גבורה ועושר. מתי חן מתקיימות? "בזמן שהן מתנות שמים ובאות בכח התורה" (מדרש במד"ר כב,ז). כלומר שהאדם מכיר ממי קיבל את הברכות ההן, וכי הם "מתנות שמים". המקיים "שויתי" איננו מייחס את הצלחותיו לעצמו, אלא תולה הגדולה בבעליו. ובה זכה יוסף לחן (בראשית לט/ד). [כלומר, מכך שהקב"ה נתן מציאת-חן ליוסף בעיניו רואיו, וקיימא לן שזו מתנה הניתנת ליראי שמו, מזה מוכך שהיה יוסף מיוחד במידת שויתי והיא שעמדה לו להינצל]

[4] בזכות לימוד תורה.

חז"ל למדונו שאם יצרו של אדם מתגבר עליו "יעסוק בתורה" (ברכות ה. וע"ע אבות דר' נתן, תחילת פרק עשרים). וקבעו חז"ל שאין שום רטיה חזקה נגדו כי אם לימוד תורה. עיין סגנונו התקיף של "מסילת ישרים", פרק חמישי:

"והנה פשוט הוא שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שיירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשוב להינצל זולתה אינו אלא טועה ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו" עכ"ל. דבריו הנמרצים, הם מפני לשונם הכפולה של חז"ל בקידושין ל: "בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין. ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו... ואם אין אתם עוסקין בתורה, אתם נמסרים בידו... ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו (של יצה"ר) בך". כלומר ממה שחז"ל האריכו לשון ואמרו החיובי והשלילי, הדגישו מאד שאין שום עצה אחרת מלבד לימוד התורה. וכן מצאנו ברמב"ם (סוף הל' איסורי ביאה) שמלמד שזאת העצה היא המועילה ביותר: "גדולה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה" עכ"ל.

על פסוק: "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן־זקונים הוא לו" כתב אונקלוס: 'בַּר חֲפִים הוּא לִיה'.
ובמדרש בראשית רבה פרשה פ"ד: שכל ההלכות שיעקב למד בבית שם ועבר, מסר ליוסף.
ובמדרש תנחומא-ישן (וישב, כ') כתב כי היה בן-תורה.

אבל הנצי"ב כותב ("הרחבדבר" על לט ס"ק א) שמאז בואו של יוסף למצרים, הפסיק לימודו (כמ"ש בב"ר ע"ה על פסוק "כי נשני אלהים את כל עמלי"). ולכן ציין המקרא "ויהי יוסף יפה תואר" (לט, ה) שלא נהיה "פְּתִיָא אוֹפְמָא" ע"י לימודו (=פְּתִיָא שחורה שנשרפה. כינוי לחכמים שהיו מזניחים עולם הזה ומשחירים עצמם על התורה. עיין רש"י על ע"ז טז:). וזהו שגרם לו שכמעט נכשל בעריות.

[5] החכם עיניו בראשו, ומבין מה עתיד להיות.

אסור לו לאדם להביט רק בהווה, על המצב הנוכחי – אלא, יש לצפות מה עתיד לצמוח מזה לבסוף. אצל הצוענים מביאים מהקרס דובה-רוקדת, מקושטת בצמידים ושרשרות זהב. ומציעים הימור מעניין לבחורים שהם בעלי שרירים ודָלִי-שָׁכֵל: מי מהם שיכנס לכלוב ויצליח להפיל את הדובה הרוקדת ע"י מכת-תנופה חזיתית ולהימלט ממנה במהרה, הוא הוא שיזכה לקבל (ע"י המאמן) כל הקישוטים שהדובה עונדת סביב גרונה. בין הבחורים היו שהתגרו זה בזה ועודדו זה לזה לקום ולנסות את כוחם. אבל היה ביניהם פקח אחד שאמר: 'אתם מסתכלים רק על ברק הקישוטים. אבל אני שם לב לניבים של הדובה, טלפיה וכח זרועותיה, אני קופץ אחורה מכאן ומסתלק'. (כך מסופר במדרש ב"ר פ"ו, ד).
כך הכסיל מביט בחיצוניות היופי וקסם-שוא של פיתויי אשת־חן. אבל המשכיל מבין לאשורו שאין לשים לב לקישוטים החיצוניים, כי לבסוף הרי האדם ההוא ענוש ייענש קשה מאד על כל סטיה מוסרית וחטא, ויפצע קשות (או בעוה"ז או בעוה"ב, עיין סוטה ג: "להיות עמה"). חז"ל צטטו את בן-סירא "העלם עיניך מאשת חן, פן תלכד במצודתה" (סנהדרין ק:). ולכן נאמר על יוסף "ויהי איש מצליח", וקפץ אחרנית (כלשון "וצלחו הירדן" – שמו"ב יט, יח) כמו שכתובה לשון כפולה "וינס ויצא" (בראשית לט, יב).

(כמה מן החכמה יש במשל שחז"ל נקטו, להמשיל אשה אורבת כדובה. מכל החיות, היא ההורגת ע"י חיבוק, ע"י שבירת צלעותיו של האדם הניצוד עד שאין בכוחו שוב לנשום אויר ע"י הגבהת הסרעפת והוא מת. כך חיבוקה של אשה רעה היא מכת מוות.)

[6] "אילו ידע ראובן שהקב"ה מכתוב עליו (שהציל את יוסף), בְּכַתְּפוֹ היה מוליך יוסף אצל אביו" (מדרש רות רבה, ה). האדם שוכח שכל מעשיו רשומים עד נצח. "הסתכל בגי' דברים ואי אתה בא לידי עבירה. דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים" (אבות, ב). האדם צריך לדעת כי הכל תחת פיקוח והכל מושגח. ישנה מצלמה וישנו רשם-קול. ולבסוף יובא האדם למשפט על כל מעלל, על כל מילול. (עיין סוטה לו: "עתידין אחיך שייכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם. רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות?")

[7] עוד סגולה לדחות את יצר הרע הוא שהאדם יִדַע מה גדול ערכו העצמי.

חז"ל מביאים: "וימאן ויאמר אל אשת אדוניו". אמר לה: לָמוּד הוא (=רגיל) הקב"ה להיות בוחר מאהובי בית אבא ל (קרבן) עולה. אצל אברהם (בחר ביצחק)... אשמע לך? שמה אֶפְתָּח לעולה, ואפסל מן הקרבן? לָמוּד [=רגיל] הוא הקב"ה להיות נגלה על אהובי בית אבא (בחלום)... אשמע לך?! שמה יבא עלי הקב"ה וימצא אותי טמא!...! ראובן ע"י שכתוב בו "וילך ראובן וישכב את בלהה" ניטלה בכורתו, אשמע לך ואדחה מבכורתי!" (ב"ר פז) עכ"ל. הרי שעל האדם להכיר ערכו הרם ועי"ז ינצל מן תאותיו הרעות.

וכך כתב רבנו יונה (בתחילת ספרו "שערי העבודה"): "כאשר יתאוה תאוה ויעלה בלבבו גאוה לעשות דבר שאינו הגון יבוש מעצמו ויבוש מאבותיו, וישיב לנפשו ויאמר 'אדם גדול וחשוב כמוני היום שיש בי כמה מעלות טובות רמות ונישאות ושאני בן גדולים בן למלכי קדם, איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים כל הימים'. ואם חלילה וחס לא יכיר מעלתו ומעלת אבותיו, נקל יהיה בעיניו ללכת בדרכי הפריצים להיגלות נגלות כאחד הריקים הנבלים למלאות תאוותו" עכ"ל. ועל זה נאמר "ויגבה לבו בדרכי ה'" (דהיי"ב יז, ה).

לכן כאשר דייני בית דין היו מאיימים על עדים לבל יתפתו להגיד שקר בגלל משכריהם, אמרו "סהדי שקרי - אאוגריהו זילי" (סנהדרין כט.) - כלומר, אתם לבוז גם בעיני אותם המשכירים-הרשעים, אלו ששכרו אתכם. כך הנשמע ליצרו הרע, באמת הוא לבוז וקלון גם בעיני השטן! (עיי'פ זהר ב/קסג.), ולכן עצה טובה שהאדם יכיר ערך עצמו.

המרגלים אמרו "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם" (במדבר יג, לט), וכך הדבר גם כן במלחמה נגד תכונות רעות. הגאון ר' ישראל סלנטר פיתח בזה שיטה שלימה ("גדלות האדם") והרחיב בזה רבי נתן צבי פינקל מסלובודקה. עיי' "שיחות" של רבי חיים שמואלביץ (ח"ב, עמי טאנד).

מהרש"א (ברכות נה.) קובע כי כל יהודי יוכל לומר - 'אנא מזרעא דיוסף קאתינא'. נראה לפרש דהיינו גם כן בכוחות הנפש, ביכולתו להתגבר על כל נסיון כיוסף אם יתבונן בנקודות הנ"ל הנלמדות מיוסף.